

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Микола Горох

•
Рецензія

**Голод 1946–1947 рр. в Україні: колективна пам'ять / Упорядник В. І. Марочко;
За матеріалами О. М. Веселової, В. Я. Веселова.
Київ: видавець Мельник М. Ю., 2019. 1176 с.**

DOI: 10.5281/zenodo.3727187

© М. Горох, 2020. CC BY 4.0

У 2019 р. видавцем Марком Мельником у світ було випущено чимале за обсягом (1176 с.) і, без перебільшення, унікальне за змістом видання – «Голод 1946–1947 рр. в Україні. Колективна пам'ять». «Археографічне за формою, меморіальне за функціональним призначенням видання», як характеризує його упорядник доктор історичних наук Василь Іванович Марочко, – це результат самовідданої праці фахівців Інституту історії України НАН України, Асоціації дослідників Голодоморів в Україні (АДГУ) та Дослідної фундації ім. О. Ольжича (США).

Проте усього цього не було б, якби не кропітка робота знаної дослідниці історії України ХХ ст., кандидата історичних наук Олександри Михайлівни Веселової. Колекцію спогадів повоєнного голоду, зібрану нею, активними членами АДГУ та студентами, вона ретельно опрацювала, послідовно упорядкувала та підготувала до друку, але передчасна смерть 20 червня 2015 р. завадила їй завершити задумане. Незважаючи на це, робота О. М. Веселової не виявилася даремною. Зусиллями її чоловіка Віталія Яковича Веселова, який дбайливо зберігав доробок дружини, знаного на Волині письменника і громадського діяча Андрія Івановича Бондарчука, який став ініціатором проекту, та згаданого вище В. І. Марочка, упорядника та наукового редактора видання, ми отримали книгу, якої ще не було в Україні. Вона безпосередньо відтворює причини, обставини та соціально-демографічні наслідки повоєнного голоду через призму свідчень очевидців тих трагічних подій.

Структурно видання поділене на три суттєво відмінні за обсягом частини: вступ, науково-історичний блок та свідчення очевидців. Археографічно-оглядову передмову та дві статті («Голодомори в Україні: порівняльний соціально-антропологічний дискурс», «Олександра Веселова: свідок і дослідник повоєнного голоду») підготував В. І. Марочко, а ось роздуми про роль жителів Західної України, зокрема Волині, в порятунку потерпілих від голоду 1946–1947 рр., викладені у статті А. І. Бондарчука «Повоєнний голод: непокаране зло і забуте милосердя».

Наведені у збірнику спогади під загальним підзаголовком «Територія повоєнного відчаю: пам'ять народу» розміщені за адміністративно-територіальним принципом зі збереженням назв областей станом на 2015 р. Наповнення цих блоків нерівномірне. Якщо Дніпропетровська область займає

381 сторінку тексту, Чернівецька – 127, то Чернігівська – лише 36. Пояснюється подібна текстова нерівномірність «географією поширення голоду та інтенсивністю голодування населення, його організованою міграцією у роки відбудови Донбасу, освоєння цілини, депортації учасників визвольного руху на Волині, Галичині, Буковині» [с. 4]¹.

Наведені спогади – це класичні оповідання з елементами причинно-наслідкового аналізу подій та явищ, індивідуальним сприйняттям трагедії, її емоційно-психологічним відтворенням. Упорядник видання В. І. Марочко зауважує: «Особисті спогади дуже індивідуальні, враховуючи специфіку людської психіки, рівень освіти, вік, але викладена у них інформація правдива і праведна, психологічно вичерпна, соціально значима» [с. 3]. Крім того, він звертає увагу читача на ту обставину, що спогади мешканців сіл та міст різняться між собою: «...у перших вона [розповідь – М. Г.] розлога, емоційно забарвлена, переповнена детальними обставинами, в інших постають загальні фрази, певні схеми, притаманні для мемуарів» [с. 5].

У виданні подано 37 свідчень очевидців голоду 1946–1947 рр. з Чернігівщини. Це жителі Бахмацького, Бобровицького, Варвинського, Городнянського, Козелецького, Корюківського, Куликівського, Менського, Носівського, Сновського, Сосницького, Срібнянського, Чернігівського районів, м. Ніжин і Чернігів. Спогади різняться за обсягом (від одного абзацу до кількох сторінок), інформативністю та формою (розповідь, інтерв'ю, вірші). Відтворена в них соціально-економічна та демографічна ситуація в населених пунктах області повоєнних років, ретроспективно поєднується з повсякденним життям.

Ейфорія від перемоги над нацизмом швидко витісняється описами післявоєнної розрухи, нестачі чоловічих рук в господарстві, тяглової сили. «Після війни багато людей у нашому селі жили в землянках, де були піч і грубка. Траплялося, що й по 5 сімей набивалось у таке житло», – розповідає жителька с. Ведильці Чернігівського району Параска Ворох (1914 р.н.) [с. 1136]. «Орали тоді коровами, бувало, що й жінки впрягалися, а чоловіки, які лишилися, ходили за плугом або копали лопатами», – свідчить житель с. Дніпровське Чернігівського району Степан Деркач (1930 р.н.) [с. 1142].

Мусили люди працювати в колгоспі, важко працювати, щоб хоча б щось заробити для виживання родини. Стосувалося це навіть породіллі. «Якраз у 1946 році я народила дитину, – пригадує жителька смт Михайло-Коцюбинське Софія Кравченко (1914 р.н.), – але відійти від пологів так і не довелося. Через пару днів пішла на колгоспне поле разом з дитиною. Колиску з сином прив'язувала на спину, в руках несла стандарти (триногу), на них вішала колиску. Так я сапувала колгоспну картоплю і виховувала дитя» [с. 1145].

За роботу у колгоспі, як і у попередні десятиліття, «тільки палички ставили». Видача кількох кілограмів борошна на трудодні ставала для колгоспників чималою подією. Марія Колесник (1917 р. н.), яка пережила голод у с. Сивки², пригадувала: «...отримали 10 кг борошна. Це була плата за рік. Люди раділи, казали, що «вони вже живуть», здавалося так багато, що можна й два роки прожити. А нас у сім'ї чимало ротів, то за два тижні тієї муки як не бувало» [с. 1144].

Ледь не в кожному спогаді зустрічаємо згадки про непосильні натуральні податки (кожне господарство мусило здавати м'ясо, яйця, молоко), податок за бездітність, примусове придбання державних облігацій, грошові виплати за кожне дерево, кущ, город. За несплату «забрали бичка», «гарний, охайний піджачок, могли зняти», заарештувати. Методи примусу нічим не відрізнялися від практик

¹ Тут і далі в квадратних дужках посилання на рецензоване видання

² нині не існує село в Чернігівській області. Було розташоване на південний захід від села Василева Гута, і межувало з озером Казар.

початку 1930-х років. Жителька с. Никонівка Срібнянського району Ганна Гузь (1926 р. н.) розповідала: «Пам'ятаю, як активісти ходили по хатах, хліб відбирали. До нас п'ятеро зайшло, два чоловіки і три жінки. У нас на печі маленькі клуночки з зерном лежали. Одна з жінок скочила на піч, відкинула подушку і клуночок з пшеницею схопила. Потім матір відіпхнула і у неї з-за спини другий клуночок з житом забрала... Забирали активісти у людей і одяг, а потім його на вигоні продавали: хто більше за нього дасть» [с. 1139]. Змушені були люди продавати одяг, розбирати комори, вирушати «в Західну Україну і в Білорусію міняли тряпки на зерно» [с. 1136], чи й взагалі назавжди залишати рідне село в пошуках кращої долі.

Селян масово арештовували за спроби назбирати жменьку колосків чи кілька мерзких картоплин на колгоспному полі. Застосування сумнозвісної постанови ЦВК та РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р. зламало не одну людську долю. Так, Парасковія Левченко (1922 р.н.) з смт Михайло-Коцюбинське була засуджена на три роки за спробу назбирати соломи для корови. Покарання вона відбувала у підсобному господарстві під Черніговом. Через рік виснажливої праці Парасковія Петрівна отримала так зване «послаблення» – дострокове звільнення. Особливо цинічно звучать «прощальна» репліка начальника господарства, якою той проводжав жінку: «Відсиділа своє, зате красти більше не будеш» [с. 1147].

Голод лютував, забираючи передусім людей літнього віку та дітей. Останні масово хворіли на різноманітні хвороби. Натомість до сіл приїжджали вночі машини з району, вони «...забирали мішки з хлібом, які призначалися для людей. Вантажили їх комірник, завклубом, інші довірені особи, простим колгоспникам не доручали...» [с. 1151–1152]. До речі, це спогади секретаря Турівської сільради, що на Корюківщині, Володимира Науменка (1920 р.н.). Після війни він повернувся до рідного села, а згодом неабияк шкодував про це.

Візьмемо на себе сміливість стверджувати, що дане археографічно-меморіальне видання, яке підготували Василь Марочко, Андрій Бондарчук, покійна Олександра Веселова, видавець Марко Мельник, заклало міцний фундамент у процес збереження колективної пам'яті. Воно сприятиме морально-психологічному зміцненню травмованого голодом покоління, допоможе гуртуванню нації, відтворенню її ідентичності через усвідомлення трагічного і героїчного в її історії.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Горох М. Рецензія : Голод 1946–1947 рр. в Україні: колективна пам'ять / Упорядник В. І. Марочко; За матеріалами О. М. Веселової, В. Я. Веселова. Київ: видавець Мельник М. Ю., 2019. 1176 с. *Сіверянський літопис*. 2020. №1. С. 266–268. DOI: 10.5281/zenodo.3727187.

Цитування за стандартом APA

Horokh, M. (2020). *Retsenzia : Holod 1946–1947 rr. v Ukraini: kolektyvna pamiat / Uporiadnyk V. I. Marochko; Za materialamy O. M. Vesevoi, V. Ya. Veselova*. Kyiv: vydavets Melnyk M. Yu., 2019. 1176 s. [Recension : *Golod 1946–1947 in Ukraine: collective memory* (2019). V. I. Marochko (Ed.); Based on the materials of A. M. Veselova, V. Ya. Veselova. Kyiv, Ukraine: Publisher M. Yu. Melnik.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, 266–268. DOI: 10.5281/zenodo.3727187.